

ОСОБЛИВОСТІ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ КРИМІНАЛЬНО-ПРОЦЕСУАЛЬНИХ ГАРАНТІЙ ПРЕДСТАВНИКІВ ДИПЛОМАТИЧНИХ ТА КОНСУЛЬСЬКИХ УСТАНОВ ПІД ЧАС ДОПИТУ ЯК СВІДКА В КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ

ЛИСИЦЯ Ростислав Русланович - аспірант 2 року навчання, Науково-дослідний інститут публічного права

ORCID: 0009-0006-4233-0683

УДК: 343.13 + 343.102

DOI: <https://doi.org/10.71404/EP.2025.1.20>

Висвітлено питання забезпечення кримінально-процесуальних гарантій представників дипломатичних та консульських установ під час допиту як свідка в кримінальному провадженні. Визначено особливості та проблемні аспекти імунітету свідка, дипломатичного імунітету, гарантій представників дипломатичних та консульських установ під час допиту в кримінальному провадженні. З метою уникнення розбіжностей у сфері кримінального провадження запропоновано норми, що регулюють особливості провадження в справах осіб, які володіють дипломатичними і консульськими привілеями та імунітетами, помістити в окрему главу КПК України.

Ключові слова: імунітет, імунітет свідка, дипломатичний імунітет, кримінально-процесуальні гарантії, кримінальне провадження, представники дипломатичних та консульських установ.

Постановка проблеми

Новітній етап розвитку українського суспільства, що ґрунтується на Конституції України, пов'язаний з адаптацією національної правової системи до міжнародно-правових стандартів. Усе більшої ваги набирає діяльність дипломатичних та консульських установ, що пов'язано з повномасштабним вторгненням на нашу територію рашистських загарбників та збільшення кількості зовнішньої міграції. Окрім того, це є наслідком, зокрема, процесів глобалізації, інтенсифікацією міжнародного життя, розширенням взаєморозуміння між

державами та їх прагненням надати своїм громадянам більше можливостей для реалізації прав та захисту інтересів на державному рівні.

Варто зазначити, що актуальність дослідження процесуальних гарантій представників дипломатичних та консульських установ під час допиту як свідка в кримінальному провадженні (імунітет свідка) зумовлюється як зовнішніми, так і внутрішніми чинниками. Зовнішні щодо до української правової системи мають своєю передумовою міжнародно-правове значення категорії «імунітет», його використання в міжнародних правових актах, міжнародних відносинах, що неможливо не враховувати, зважаючи на тенденції глобалізації сучасного світу та вимушеної взаємодії всіх правових систем поза межами України. Що стосується внутрішнього українського права, то інститут імунітету також є далеко не найпростішою категорією з усталеними правилами регулювання і правозастосування. Чинний Кримінальний процесуальний кодекс України (далі – КПК України), порівняно із попереднім кодексом, значно розширив коло суб'єктів, що користуються імунітетом у кримінальному судочинстві, відбиваючи насамперед конституційні перетворення кінця минулого століття в нашій країні.

У зв'язку з чим виникає необхідність здійснення ґрунтовного наукового аналізу низки проблем, серед яких значне місце посідають і питання забезпечення криміналь-

но-процесуальних гарантій представників дипломатичних та консульських установ під час допиту як свідка в кримінальному провадженні.

Стан дослідження проблеми

Особливості імунітету свідка, дипломатичного імунітету, гарантій представників дипломатичних та консульських установ під час допиту в кримінальному провадженні були предметом дослідження різногалузевих наукових праць. Серед них можна виокремити доктринальні напрацювання таких учених, як: Гловюк І.В., Денисенко Г.В., Кучинська О.П., Рогатинська Н.З., Циганюк Ю.В. та ін.

Водночас, зважаючи на те, що проблем у досліджуваній сфері стає все більше, всебічний аналіз дотримання кримінально-процесуальних гарантій представників дипломатичних та консульських установ під час допиту як свідка в кримінальному провадженні є вкрай актуальним для науковців завданням, потребує комплексного підходу, участі в дослідженнях якомога більшого числа фахівців. Продовженням обговорення зазначених аспектів є і ця наукова публікація.

Мета дослідження полягає у вирішенні наукового завдання, що полягає в змістовному обґрунтуванні особливості забезпечення кримінально-процесуальних гарантій представників дипломатичних та консульських установ під час допиту як свідка в кримінальному провадженні.

Наукова новизна дослідження полягає у вивченні практичної значущості імунітету свідка, дипломатичного імунітету, гарантій представників дипломатичних та консульських установ під час допиту в кримінальному провадженні.

Виклад основного матеріалу

Важливу роль для забезпечення ефективності роботи представників дипломатичних та консульських установ відіграють гарантії їх діяльності, які поділяються загальнослужбові і спеціально-посадові. Так, до загальнослужбових гарантій нале-

жить матеріальне і соціально-побутове забезпечення державних і дипломатичних службовців, передбачене законом «Про дипломатичну службу» [1]. Інші мають більш спеціалізований характер та зумовлюються особливостями посади. Такими, насамперед, є дипломатичні привілеї та імунітети, гарантовані представникам дипломатичного представництва Віденською конвенцією про дипломатичні зносини від 18.04.1961 р. [2] Зазначене стосується і представників консульських установ.

Враховуючи викладене, окремої уваги потребує дослідження дипломатичного імунітету як визначальної юридичної категорії для ідентифікації особливостей гарантій представників дипломатичних та консульських установ під час допиту як свідка в кримінальному провадженні.

Право представників дипломатичної служби на екстериторіальність надає їм пільги та переваги для реалізації своєї компетенції в країні перебування. Зокрема, «проект Конвенції про дипломатичні стосунки від 1961 р. спочатку орієнтувався суто на теорію функціональної необхідності» [3, с. 80], але згодом було вирішено застосовувати й представницьку теорію, зважаючи на репрезентативний статус дипломатичних представництв.

Наразі офіційний текст вказаного нормативно-правового акту встановлює, що дипломатичний імунітет встановлюється «для забезпечення ефективного здійснення функцій дипломатичних представництв як органів, що представляють держави» [3, с. 81]. З іншого боку, застосування одразу двох теорій у межах однієї правової норми не відповідає правилам законотворчої техніки та призводить до юридичної колізії щодо обрання конкретної теорії в кожній окремій ситуації реалізації зовнішньополітичної функції. Більш юридично виважене тлумачення дипломатичного імунітету міститься в розділі 19 ст. V Конвенції про привілеї та імунітет від 1946 р. як «винятків і пільг, що надаються, згідно з міжнародним правом, дипломатичним представникам» [4].

Аналогічний підхід представлений у Генеральній Угоді про привілеї та імунітет

від 1949 р., у ст. 2 якої відповідний термін визначається як «винятки і пільги, перелічені в цій Угоді» [5]. Сутність дипломатичного імунітету конкретизується в практиці Європейського суду з прав людини: потрібне належне обґрунтування сприятливішого ставлення до такої особи (групи осіб); про дискримінацію можна вести мову в разі фактичного різного ставлення до одних і тих же осіб і неврахуванням цілей і наслідків діяльності чи відсутності розумної відповідності між використовуваними засобами та поставленою метою. Наведене демонструє той факт, що дипломатичний імунітет представників дипломатичної служби становить винятки та пільги, що дозволяють ефективно здійснювати управління з метою реалізації зовнішньополітичної функції.

Так, дипломатичний імунітет спрямований на стимулювання правомірної поведінки вказаних суб'єктів, що досягається використанням правостимулюючих засобів, які стають для представників дипломатичних та консульських установ своєрідним регуляторним «винятком» за рахунок спеціальних правових норм. По суті, це дозволяє вести мову про недоцільність прив'язки дипломатичного імунітету до субстанціональних характеристик представників дипломатичних та консульських установ, а охоплює цілий спектр зовнішньополітичних суспільних функцій. Саме тому дипломатичний імунітет необхідно тлумачити як в об'єктивному, так і в суб'єктивному значенні.

Так, в об'єктивному значенні ця юридична категорія означає регуляторні рамки, визначені в законі, щодо привілеїв, винятків, переваг і пільг, які надаються представникам дипломатичних та консульських установ задля недопущення погіршення їхнього правового становища та сприяння належному здійсненню ними управління та інших зовнішньополітичних суспільних функцій.

У суб'єктивному значенні – це гарантована наднаціональним і національним дипломатичним правом можливість представників дипломатичних та консульських установ скористатися привілеями, винятками,

перевагами та пільгами з метою звільнення від виконання окремих обов'язків, а також від юридичної відповідальності.

Зокрема, Віденська конвенція про дипломатичні зносини гарантує персоналу дипломатичного представництва такі привілеї та імунітети: особиста недоторканість; недоторканість резиденції керівника дипломатичного представництва, його документів та кореспонденції; імунітет від юрисдикції країни перебування; митні та податкові пільги.

Що стосується сфери кримінального провадження, то ч. 4 ст. 65 КПК України [6] встановлює певні гарантії щодо допиту як свідка представників дипломатичних та консульських установ, а саме: «не можуть без їх згоди бути допитані як свідки особи, які мають право дипломатичної недоторканності, а також працівники дипломатичних представництв – без згоди представника дипломатичної установи. Слідчий, прокурор, слідчий суддя, суд перед допитом осіб зобов'язані роз'яснити їм право відмовитися давати показання» [6]. Як влучно зазначає Г.В. Денисенко, «одразу згідно зі змістом норм КПК України щодо допиту осіб та давання показань встановлено відсутність правового регулювання щодо такого роз'яснення прав осіб відмовитися від давання показань» [7, с. 107].

Держава, що «представляється консульською установою, може відмовитись від привілеїв та імунітетів працівників консульської установи. Норми, встановлені Положенням про дипломатичні представництва та консульські установи іноземних держав в Україні, зокрема й щодо імунітету свідків можуть змінюватися двосторонніми угодами» [8].

Вказаний імунітет від давання показань як свідка, виходить із загального імунітету осіб, які користуються дипломатичним імунітетом, а той зі свого боку заснований на нормах міжнародного права.

Відповідно до статей 31, 37 Віденської конвенції про дипломатичні зносини імунітетом від кримінальної юрисдикції держави перебування користуються дипломатичний агент і деякі інші особи, а відповідно до частини першої статті 43 Віденської кон-

венції про консульські зносини «консульські посадові особи і консульські службовці не підлягають юрисдикції судових або адміністративних органів держави перебування у відношенні щодо дій, вчинених ними під час виконання консульських функцій» [7, с. 108].

Втім, вказаний імунітет характеризується тим, що, на відміну від таємниць, що визначені ч. 2 ст. 65 КПК України, він має строк дії.

Саме тоді згідно із загальним правилом, що передбачене у ст. 44 Віденської Конвенції про консульські зносини, працівники консульських установ можуть викликатись як свідки та не можуть відмовлятися давати свідчення, крім питань, що пов'язані із виконанням ними своїх функцій, чи надавати стосовно до їхніх функцій офіційну кореспонденцію і документи. Вони також не зобов'язані давати показання, що роз'яснюють законодавство акредитуючої держави [9]. Як зазначає Г.В. Денисенко «втім, вказані норми міжнародного документа не знайшли свого дублювання в нормах КПК» [7, с. 109].

Окрім того, крім наведеної норми (ч. 4 ст. 65 КПК України), кодекс не містить окремих статей, присвячених провадженню процесуальних дій щодо осіб, які володіють дипломатичним і прирівняним до нього імунітетом. Беручи до уваги вимоги статті 2 КПК України, необхідність вдосконалення кримінально-процесуального законодавства в зазначеній частині не викликає сумнівів.

Варто обумовити, що консульський і дипломатичний імунітети співвідносяться з імунітетом свідка не як загальне і приватне, а як взаємно перехресні категорії.

Консульські імунітети і привілеї надаються, як це зафіксовано в Преамбулі Віденської конвенції про консульські зносини 1963 р., «не для вигод окремих осіб, а для забезпечення ефективного здійснення консульськими установами функцій від імені їх держави» [9]. Історія розвитку консульського інституту багато в чому пояснює наявні відмінності в консульських імунітетах і привілеях порівняно з дипломатичними. Дипломатичні представництва діють і на

функціональній, і на представницькій основі. «За консульськими установами нерідко заперечується представницький характер, і вважається, що вони діють лише на функціональній основі». Водночас спостерігається і тенденція до належного врахування представницьких аспектів діяльності консульських установ.

Проте визначальним щодо консульських імунітетів і привілеїв є функціональний підхід. Це накладає відбиток на особливості консульських імунітетів і привілеїв та на їхню відмінність від дипломатичних.

Автор вважає, що, говорячи про консульські імунітети і привілеї, слід зазначити, що цю проблему неможливо розглядати на основі лише Віденської конвенції 1963 р., тому що у двосторонніх консульських конвенціях трапляється широкі розмаїття. Наприклад, відповідно до Консульської конвенції між Україною та Китайською Народною Республікою від 31.10.1992 «консульська посадова особа не повинна давати показання в якості свідка» [10], тобто їхні імунітети прирівняні до дипломатичних.

Висновки

Встановлено, що відсутність однакового підходу до вирішення багатьох питань щодо забезпечення кримінально-процесуальних гарантій представників дипломатичних та консульських установ під час допиту як свідка в кримінальному провадженні на практиці викликає складнощі. З метою уникнення розбіжностей у сфері кримінального провадження норми, що регулюють особливості провадження у справах осіб, які володіють дипломатичними і консульськими привілеями та імунітетами, доцільно помістити в окрему главу КПК України «Особливості кримінального провадження щодо осіб, які володіють дипломатичними і консульськими привілеями та імунітетами».

Перспективні напрями подальших розвідок вбачаються в розкритті процесуальних аспектів допиту як свідка в кримінальному провадженні представників дипломатичних та консульських установ.

Література

1. Про дипломатичну службу: Закон України від 07.06.2018 № 2449-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2449-19#Text> (дата звернення: 26.01.2025).
2. Віденська конвенція про дипломатичні зносини від 18.04.1961 р. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/MU61K03U> (дата звернення: 26.01.2025).
3. Заболотна Л.В. Правове регулювання дипломатичної служби в Україні. *Адміністративне право і процес*. 2016. № 3 (17). С. 75–87.
4. Конвенція про привілеї та імунітет від 1946 р. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/MU47011> (дата звернення: 26.01.2025).
5. Генеральна угода про привілеї та імунітети Ради Європи від 02.09.1949. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_019#Text (дата звернення: 26.01.2025).
6. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13.04.2012 № 4651-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text> (дата звернення: 26.01.2025).
7. Денисенко Г.В., Кучинська О.П. Імунітет свідка у кримінальному провадженні (порівняльно-правова характеристика): монографія. Київ: Алерта, 2021. 222 с.
8. Про Положення про дипломатичні представництва та консульські установи іноземних держав в Україні: Указ Президента України від 10.06.1993 № 198/93. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/198/93#Text> (дата звернення: 26.01.2025).
9. Віденська Конвенція про консульські зносини. URL: <https://naples.mfa.gov.ua/normativno-pravovi-akti/4978-vidensyaka-konvecija-pro-konsulysyki-znosini> (дата звернення: 26.01.2025).
10. Консульської конвенції між Україною та Китайською Народною Республікою від 31.10.1992. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/156_013#Text (дата звернення: 26.01.2025).

References

1. Pro dyplomatychnu sluzhbu: Zakon Ukrainy vid 07.06.2018 № 2449-VIII. [On virtual assets: Law of Ukraine of 07.06.2018

№ 2449-VIII]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2449-19#Text> [in Ukraine].

2. Videnska konventsiiia pro dyplomatychni znosyny vid 18.04.1961 r. [On virtual assets: International Convention of 18.04.1961]. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/MU61K03U> [in Ukraine].

3. Zabolotna L.V. (2016). Konsulskoi konventsii mizh Ukrainoiu ta Kytayskoiu Narodnoiu Respublikoiu vid 31.10.1992. [Legal regulation of the diplomatic service in Ukraine.] *Administratyvne pravo i protses*. № 3 (17). P. 75–87. [in Ukraine].

4. Konventsiiia pro pryvilei ta imunitet vid 1946 r. [On virtual assets: International Convention of 1946]. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/MU47011> [in Ukraine].

5. Heneralna uhoda pro pryvilei ta imunitety Rady Yevropy vid 02.09.1949. [On virtual assets: International agreement of 02.09.1949]. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_019#Text [in Ukraine].

6. Kryminalnyi protsesualnyi kodeks Ukrainy vid 13.04.2012 № 4651-VI. [On virtual assets: Law of Ukraine of 13.04.2012 № 4651-VI.] URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text> [in Ukraine].

7. Denysenko H.V., Kuchynska O.P. (2021). Imunitet svidka u kryminalnomu provadzhenni (porivnialno-pravova kharakterystyka) [Witness Immunity in Criminal Proceedings (Comparative Legal Characteristics)]. monohrafiia. Kyiv: Aler-ta, 222 p.

8. Pro Polozhennia pro dyplomatychni predstavnytstva ta konsulski ustanovy inozemnykh derzhav v Ukraini: Ukaz Prezydenta Ukrainy vid 10.06.1993 № 198/93. [On virtual assets: Presidential Decree of 10.06.1993 № 198/93]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/198/93#Text> [in Ukraine].

9. Videnska Konventsiiia pro konsulski znosyny vid 1963 r. [On virtual assets: International Convention of 1963]. URL: <https://naples.mfa.gov.ua/normativno-pravovi-akti/4978-vidensyaka-konvecija-pro-konsulysyki-znosini> [in Ukraine].

10. Konsulskoi konventsii mizh Ukrainoiu ta Kytayskoiu Narodnoiu Respublikoiu vid 31.10.1992. [On virtual assets: Convention of 31.10.1992.]. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/156_013#Text [in Ukraine].

Lysyia Rostyslav,

Private institution “Scientific Institute of Public Law”

ORCID: 0009-0006-4233-0683

E-mail: ruslanlysyc@gmail.com

The article devoted the issue of ensuring criminal procedural guarantees for representatives of diplomatic and consular missions during interrogation as witnesses in criminal proceedings. The purpose of the article is to address the scientific task of substantiating the peculiarities of ensuring criminal procedural guarantees for representatives of diplomatic and consular missions during interrogation as a witness in criminal proceedings. The author establishes that the newest stage of development of Ukrainian society based on the Constitution of Ukraine is associated with the adaptation of the national legal system to international legal standards. The activities of diplomatic and consular institutions are becoming increasingly important due to the full-scale invasion of our territory by racist invaders and the increase in the number of external migration. It is substantiated that the relevance of studying the procedural guarantees of representatives of diplomatic and consular missions during interrogation as a witness in criminal proceedings (witness immunity) is determined by both external and internal factors. The

author identifies the peculiarities and problematic aspects of witness immunity, diplomatic immunity, and guarantees of representatives of diplomatic and consular missions during interrogation in criminal proceedings. It is determined that, except for Part 4 of Article 65 of the CPC of Ukraine, the Code does not contain separate articles on the conduct of procedural actions in respect of persons with diplomatic and equivalent immunity. Taking into account the requirements of Article 2 of the CPC of Ukraine, there is no doubt that the criminal procedure legislation needs to be improved in this regard. The author establishes that consular and diplomatic immunities correlate with witness immunity not as general and private immunities, but as mutually overlapping categories.

In order to avoid discrepancies in the field of criminal proceedings, it is advisable to include the rules governing the specifics of proceedings in cases of persons with diplomatic and consular privileges and immunities in a separate chapter of the CPC of Ukraine «Specifics of criminal proceedings in respect of persons with diplomatic and consular privileges and immunities».

Keywords: immunity, witness immunity, diplomatic immunity, criminal procedural guarantees, criminal proceedings, representatives of diplomatic and consular missions.